

Konstrukce s velkým K^{1,2}

Jakub Sláma (Praha)

THE CONSTRUCTION ‘X... WITH A CAPITAL X’

The text focuses on the Czech construction whose instances include expressions such as *muž s velkým M* ‘a man with a capital M’ and *herečka s velkým H* ‘an actress with a capital A’. Theoretically, the study is couched within the framework of Construction Grammar; empirically, it is based on 3,969 examples of the construction from the SYN corpus (version 8) and on 268 questionnaires. It is shown that the construction has a conventionalized form and a semantic as well as a pragmatic (evaluative) meaning, and that it tends very strongly to be used as part of the rheme (focus) — typically as a subject complement — and in other textually prominent contexts, such as headlines. The variability of the instances of the construction is also examined, and the text goes on to consider the relevance of phenomena such as the construction investigated for linguistic theory, especially the traditional rule-based dictionary plus grammar book model.

KEYWORDS

collostructional analysis, construction, Construction Grammar, variability

KLÍČOVÁ SLOVA

kolostrukční analýza, konstrukce, konstrukční gramatika, variabilita

DOI

<https://doi.org/10.14712/23366591.2022.1.2>

1. ÚVOD

V úzu se lze setkat s následujícími doklady:

- (1) ... dojdete „zezadu“ přímo ke **skláři s velkým „S“** (komerční příloha Mladé fronty Dnes, 25. 5. 2020)
- (2) Je to už sedm let, co zemřel Václav Havel. Pan **Prezident s velkým P**, státník a člověk, který si zaslouží naši úctu a respekt. (sociální síť Twitter, 18. 12. 2018)
- (3) Pan **režisér s velkým R**. (filmová databáze na webu csfd.cz, 1. 12. 2011)

1 Publikace vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., RVO: 68378092.

2 Za cenné poznámky k první verzi textu děkuju Barboře Štěpánkové a anonymním recenzentům.

Tyto příklady mají evidentně společné jisté formální rysy, ale také rysy významové; v terminologii konstrukční gramatiky je lze chápat jako tzv. instance konstrukce, kterou zde budu označovat jako „konstrukci s velkým K“. Tu ve 4. oddílu tohoto textu popíšu právě z perspektivy konstrukční gramatiky (oddíl 2) na základě korpusových dat a dotazníkového šetření (oddíl 3) a pokusím se poukázat na relevanci podobných jevů pro lingvistickou teorii (oddíl 5). Vedle toho je smyslem tohoto textu naznačit na popisu konkrétního jazykového jevu možnosti konstrukční gramatiky, neboť tento teoretický rámec je podle mých zkušeností z konferencí a dalších diskusních fór v českém prostředí stále málo známý, čemuž koneckonců nasvědčuje i malý počet existujících konkrétních studií různých jazykových jevů vycházejících z tohoto rámce — a to i navzdory tomu, že konstrukční gramatika je na rozdíl od některých tradičnějších přístupů ukotvena v kognitivní vědě a řada empirických faktů podporuje její základní tvrzení.³

Tento text se nezabývá vznikem ani vývojem sledované konstrukce; v zásadě diachronní otázky jejího původu, stáří a vývoje tedy nechávám stranou. Při případném odhalování motivace vzniku sledované konstrukce by nicméně stálo za povšimnutí to, že analogické konstrukce mohou existovat i v jiných jazycích, např. výrazy jako *a man with a capital M* nebo *a woman with a capital W* jsou doloženy také v angličtině, ale patrně méně často než v češtině (podle internetového vyhledávače Google by mohl být například výraz *a man with a capital M*, resp. *a woman with a capital W*, méně častý než *muž s velkým M*, resp. *žena s velkým Ž*).

2. KONSTRUKCE

Konstrukcemi zde v souladu s konstrukční gramatikou rozumím konvenční a naučené znaky — spojení formy a významu (pro preciznější vymezení konstrukce viz např. Divjak, 2019, s. 46–47). Jako konstrukce jsou chápány jak konkrétní morfémy, slova (např. slovo — resp. morfém — *pes* je konvenčním a naučeným znakem, a tedy konstrukcí) a víceslovné lexikální jednotky (např. víceslovná předložka *na rozdíl od*, formule *zlom vaz!*, frazém *vrána k vráně sedá* nebo konvencionalizovaný citát *je něco/ cosi shnilého ve státě dánském*), tak schematičtější jazykové jednotky. Příkladem schematičtější jednotky je např. částečně lexikálně obsazená konstrukce, jejímiž instancemi jsou (významově podmínková) souvětí vyjadřující mluvní akt varování jako (4) a (5), viz Fried (2013):

(4) *Ještě jednou na to sáhneš a bude zle!* (Fried, 2013, s. 16)

3 Ucelenými úvody do teorie konstrukční gramatiky jsou např. anglicky psané monografie Hilperta (2019), Diessela (2019) nebo Goldberg(ové) (2019), které mj. předkládají empirické (lingvistické, psycholingvistické a další) argumenty pro konstrukční gramatiku jakožto teoretický rámec. Konstrukční gramatika se obvykle chápe jako součást kognitivní lingvistiky; ucelený pohled na kognitivní základy (tj. procesy učení, pozornosti, paměti apod.) konstrukční gramatiky (a z kognitivní vědy vycházející argumenty pro tento teoretický rámec) poskytuje monografie Divjak(ové) (2019).

(5) *Promluv jediné slovo nahlas a zabiju tě.* (syn v8)

Podobně může být jako částečně lexikálně obsazená chápána konstrukce *protože X* (Konvička, 2020), jejímiž instancemi jsou např. následující doklady:

(6) *Nevíme. Protože Ovčáček.* (Konvička, 2020, s. 244)(7) *Elegantní i ústavně čistá by byla demise vlády a pověření Paroubka sestavením nové. Ale to bohužel nepůjde, protože Klaus a Topolánek.* (ibid., s. 256)

Konstrukce však nejsou, jak by tyto příklady mohly naznačovat, něčím periferním; například i základní větné typy, tj. „centrum jazykového systému“ (Sgall, 2006), konstrukční gramatika reinterpretuje jako schematické (lexikálně neobsazené) valenční konstrukce. Studie valence v angličtině jasně ukazují, že valenční chování sloves nelze vysvětlit pouze postulováním valenčních rámců, které jsou úzce spojeny s lexikálními jednotkami; slovesa totiž mohou být zcela běžně užívána ve valenčních rámcích, které pro ně nejsou typické a které samy o sobě nesou význam (z bohaté literatury na toto téma viz např. Goldberg, 2019). Postulát valenčních konstrukcí, které existují nezávisle jako znaky spojující schematickou (konkrétními lexikálními jednotkami neobsazenou) formu a význam, podporují mj. výzkumy z oblasti psycholingvistiky, včetně osvojování jazyka; celou řadu empirických argumentů shrnují např. Perek (2015) a Goldberg(ová) (2019). Lehoučková (2010) takový přístup aplikuje na popis valence prefigovaných sloves v češtině; Sláma (2021a) ukazuje, že v konstrukčním rámci lze interpretovat i užití českých sloves ve valenčních rámcích, které pro ně nejsou typické (např. *krknula mi do tváře dvě slova*).

Konstrukce ve smyslu konstrukční gramatiky tedy leží na pomyslném kontinuu od lexikálně plně obsazených (*pes; na rozdíl od*) přes částečně lexikálně obsazené (*protože X*; „konstrukce s velkým K“) po plně schematické (valenční konstrukce). Pro jejich charakteristiku je dále podstatné to, že jde o holistické reprezentace, které propojují relevantní rysy ze všech tradičně vymezovaných jazykových rovin; konstrukce tak může být spojením rysů zvukových, gramatických (morfologických — včetně slovtvorných — a syntaktických), sémantických, pragmatických, diskurzních apod. To je v souladu s představou konstrukční gramatiky, podle níž mezi tradičně vymezovanými „moduly“ neexistují ostré hranice a nelze je oddělovat. Koneckonců i bohemistika bohatě dokládá, že například mezi slovtvorbou a flektivní morfologií neexistuje ostrá hranice (srov. např. Dokulil, 1962, s. 16; Filipec, 1972, s. 123)⁴ a podobně například korpusové výzkumy českých flektivních kategorií dokládají neostrost hranice mezi morfologií a lexikologií (Kováříková, 2021). Úzká souvislost slovesné prefixace s valencí — z konstrukční perspektivy v češtině viz Lehoučková (2010), srov. též např. Bémová (1981) a Jirsová (1979; 1985) — podobně dokládá nutnost neoddělovat uměle slovtvorbou a syntax.

⁴ Srov. např. nejasný status jevů, jako je stupňování (Marvan, 2008, s. 47–51), negace (Chlumská a kol., 2012), tvoření vidových protějšků (Seidel, 1960, s. 253; Daneš — Macháčková, 1979, s. 47) a individuálně přivlastňovacích adjektiv (Bednaříková, 2017, s. 100) apod.

3. DATA

3.1 KORPUSOVÁ DATA

V korpusu syn (verze 8) jsem vyhledal sekvence tvořené předložkou *s*, adjektivem *velký*, volitelným interpunkčním znaménkem (očekávány byly uvozovky) a jedno- nebo dvojpísmenným tokenem, který není interpunkčním znaménkem.⁵ Po ručním ověření toho, že nejde o instance sledované konstrukce, byly vyřazeny všechny irelevantní doklady obsahující jinou formu adjektiva *velký* než *velkým*, *velkými*, *větším* nebo *největším* (obvykle jde o doklady, v nichž po adjektivu následují jedno- nebo dvojpísmenné spojky). Ručně byly vyřazeny konkordanční řádky, které sice splňují parametry dotazu, ale evidentně nejsou instancemi sledované konstrukce, např. *tým s velkým*, „*bě*“ *na hrudi*; *Rolba s velkým*, „*R*“ *je název firmy*; *Kdy se píše Švejka s velkým Š* a *kdy s malým š?*; *Slovo „Hluchý“ s velkým „h“ používají hluchoněmi k vyjádření příslušnosti ke své komunitě* apod. Z dat jsem také vyřadil několik desítek duplicitních dokladů a dále všechny příklady, v nichž je slovo obsazující první pozici konstrukce psáno s velkým písmenem a bez podrobnější znalosti kontextu není zcela jasné, zda jde o doklad sledované konstrukce, nebo o doklad doslovný, odkazující k psaní prvního slova s velkým písmenem. To ale neznamená, že bych vyřazoval všechny doklady, kde se v první pozici objevilo proprium; doklady typu *ukázal, že je Pardubák s velkým P*, *je typický Čech s velkým Č* nebo *byl Evropanem s velkým E* považuji za relevantní instance sledované konstrukce.

3.2 DOTAZNÍK

Vedle korpusu jsem jako vedlejší zdroj dat použil jednoduchý dotazník, který jsem rozšířil na několika sociálních sítích, primárně mezi nelingvisty. Získal jsem odpovědi od 268 respondentů (od 16 do 75 let; průměrný věk byl 33 let). Asi 45 % respondentů pocházelo z Prahy, dalších 15 % ze Středočeského kraje, 8 % z Jihomoravského kraje, více než 10 respondentů pocházelo z Ústeckého kraje a z Jihočeského kraje a všechny další kraje byly zastoupeny minimálně čtyřmi respondenty; 10 respondentů žije v zahraničí. Respondenti byli požádáni, aby vymysleli větu libovolné délky obsahující slovo *chlap* (268 relevantních odpovědí); v další části byli dotázáni, zda někdy slyšeli výraz jako *chlap s velkým Ch*, *muž s velkým M*, *žena s velkým Ž*, *herečka s velkým H*, *den s velkým D* apod. a jak by popsali konkrétně význam spojení *chlap s velkým Ch*, případně jak by mu rozuměli (268 relevantních odpovědí). Nakonec byli požádáni, aby vymysleli větu libovolné délky obsahující výraz *chlap s velkým Ch*; 208 respondentů poskytlo relevantní odpověď. Za nerelevantní — ovšem pouze pro účely syntaktické analýzy v oddílu 4.3 — jsem považoval všechny odpovědi neodpovídající zadání, především odpovědi respondentů, kteří uvedli, že konstrukci neznají, a větu nevymysleli, a respondentů, kteří uváděli např. věty obsahující výraz *správný chlap* nebo slovo *Chlap* s velkým počátečním písmenem, nikoliv výraz *chlap s velkým Ch*.

5 CQL dotaz: [lemma="s"][lemma="velký"][tag="Z.*"]?[word=".." & tag!="Z.*"]

4. POPIS „KONSTRUKCE S VELKÝM K“

Popis konstrukce vychází z 3969 ručně identifikovaných dokladů z korpusu syn v8 (z něj pocházejí všechny číslované příklady ve zbytku tohoto textu) a druhotně z 268 získaných dotazníků. Zaměřuje se na význam konstrukce (4.1), na obsazení jejích pozic (4.2) a na syntaktické aspekty jejího užívání a na jejich souvislost s aktuálním větným členěním (4.3). Poslední pododdíl se věnuje variabilitě v realizaci konstrukce (4.4).

Před samotným popisem konstrukce stojí za zmínku to, že některé doklady obsahují metajazykové komentáře jako *dnešním jazykem by se dalo říci*:

- (8) *Vycházelo vstříc divákovi, dnešním jazykem by se dalo říci, že dělalo zábavu s velkým Z.*

To podle mého názoru poukazuje na pokročilost konvencionalizace sledované konstrukce (srov. Schmid, 2020). Totéž naznačuje i fakt, že konstrukce je známá 91 % respondentů dotazníku; pouze 16 respondentů uvedlo, že výrazy jako *muž s velkým M*, *žena s velkým Ž* nebo *den s velkým D* neznají, a 8 respondentů si nebylo jistých, přičemž tito respondenti pocházejí z různých krajů a nepatří do žádné konkrétní věkové skupiny: nejmladšímu je 16 let, nejstaršímu 75 let a věkový průměr je stejný jako pro respondenty, kteří konstrukci znají — 33 let. Čtvrtina z těchto 24 respondentů ovšem dokázala odhadnout význam instance sledované konstrukce *chlap s velkým Ch* a použít ji ve větě.

Na značný stupeň konvencionalizace konstrukce poukazuje i to, že ačkoliv drtivá většina dokladů (94 %) pochází z publicistiky, konstrukce je relativně bohatě zastoupena i v beletrii (109 dokladů z 82 různých titulů) i oborové literatuře (120 dokladů ze 74 různých titulů).

4.1 VÝZNAM

Význam konstrukce je evidentně nedoslovný, idiomatický, nekompozicionální, tj. nelze jej jednoznačně vyvodit z jejích jednotlivých částí. Lze se spokojit s konstatováním, že konstrukce označuje nadprůměrného nebo jakkoliv — v pozitivním smyslu — výjimečného zástupce kategorie, k níž odkazuje slovo (případně slovní spojení) v první pozici konstrukce; často jde o zástupce kategorie, který nese nějakou vlastnost (nebo vlastnosti), která je stereotypně spojovaná s danou kategorií. Z pragmatického hlediska je užití konstrukce spojeno se silným pozitivně hodnotícím postojem. Význam konstrukce se obzvláště zřetelně odráží v příkladech, kdy je instance konstrukce modifikována nebo jinak doplněna mj. některými adjektivy, typicky *skutečný* nebo *opravdový*, srov. např.:

- (9) *Mnoho mužů se stane otcem, ale jen někteří z nich postoupí do stadia skutečného táty s velkým „T“.*
- (10) *Radůza tak lidem nabídla skutečnou hudbu s velkým H.*

- (11) Miroslav Sabadin, který maturoval na Pražské konzervatoři, se opravdovým **Ab-solventem s velkým A** stal až na prknech Západočeského divadla v Chebu.
- (12) Ale ten pravý **kapitán s velkým K** právě odchází.
- (13) O jednom z nich jsem však přesvědčen, že je „**Zjevením**“ **s velkým Z**, tedy zcela výjimečným. Je to bible.
- (14) ... můžete hlasovat o tom, který zážitek byl pro vás ten nej, zkrátka **Zážitek s velkým Z**.

Některé další příklady význam konstrukce odrážejí také obzvláště zřetelně, a to na základě explicitně vyjádřeného kontrastu, srov. např.:

- (15) *Není to **tradice s velkým T**, ale jen zvyk.*
- (16) „U mě je to zatím **derby s malým ,d'**. Až si to získá nějakou tradici a hokej bude v Hradci delší dobu, pak to bude **s velkým ,D'**,“ řekl Salfický.
- (17) Všímněte si, že romantické proslovy ve filmech nemá nikdy alfa samec a **muž s velkým M**, ale většinou zoufalec s neurotickými sklony typu Woodyho Allena.
- (18) Schytávaly jsme to navíc od kritiky, která nepochopila, že tohle je oddychovka, soap opera, a nikoliv **umění s velkým U**.
- (19) ... výčepního či barmana, který rozezná **pivo s velkým P** od piva obyčejného.
- (20) O tom, že to nebyly lečjaké kočky, ale **kočky s velkým K**, svědčí fakt, že exkluzivní oděvy předváděly i naše missy Andrea Vránová a Kateřina Stočesová.

Dotazníkové šetření jednoznačně podporuje takový výklad významu konstrukce. Na otázku po významu konkrétní instance *chlap s velkým Ch* mluvčí velice často používali výrazy jako „prototyp muže“, „opravdový chlap“, „skutečný chlap“, „pořádný chlap“, „ideální muž“, „v něčem výjimečný“, „má typické chlapské rysy (ať už vzezřením či povahou)“ apod.; v odpovědích se objevovaly také metajazykové komentáře typu „zesiluje význam slova“, „pozitivní/pochvalné zdůraznění kvality“ a „splňuje nějaké stereotypicky pozitivní rysy“.

4.2 SCHEMATICKÉ POZICE KONSTRUKCE

Sledovaná konstrukce má čtyři pozice. Zatímco předložka *s* (druhá pozice) a instrumentální tvar adjektiva *velký* (třetí pozice) jsou pevně danými součástmi (formy) konstrukce, první a čtvrtá pozice jsou schematické. Obsazení poslední pozice konstrukce je pak evidentně závislé na obsazení její první pozice. Poslední pozici obsazuje první segment zvukové nebo psané podoby slova obsazujícího první pozici,

resp. (v psaném textu) jeho písemné zachycení (např. [k] pak může být zachyceno buď jako *k/K*, nebo jako *ká/Ká* — k tomu viz dále konec pododdílu 4.2.2). To, že může jít o segment zvukový, dokládají jednak příklady typu *dílo s velkým Ď*, jednak četné příklady s digrafy, např. (časté) *chlap s velkým CH/Ch*, *show s velkým Sh* nebo *džezová zpěvačka s velkým „dž“*. Stejně tak ale může jít o segment psaný, srov. příklady jako *dílo s velkým D* nebo *dítě s velkým „D“* (příklady jako *chlap s velkým C* ale doloženy nejsou). Uvozovky jsou užity zhruba v pětině dokladů (18,6 %).

4.2.1 UŽITÍ ADJEKTIVA MALÝ

Ve třetí pozici se kromě adjektiva *velký* může okrajově objevovat jeho varianta *velký* (v korpusu syn v8 jsem našel 19 takových dokladů) a patrně i jeho synonyma. V tomtéž korpusu jsem nicméně identifikoval pouze jeden doklad s adjektivem *obrovský*:

(21) *Dík, a to s obrovským D patří hasičům a záchranářům z Rakouska...*

V konstrukci se také může objevovat antonymum *malý*; abych zjistil, jak je to běžné, použil jsem — stejně jako v případě vyhledávání synonym, zmíněném v předchozím odstavci — CQL dotaz analogický předchozímu korpusovému dotazu (3.1).⁶ Tento dotaz v korpusu syn v8 navrácí 3793 výsledků; ty jsem ručně prošel podle stejných principů jako instance s *velký* (viz 3.1). Velkou část vyřazených dokladů představují příklady, v nichž se metajazykově dává do kontrastu příjmení (psané s velkým počátečním písmenem) nebo jiné vlastní jméno s tímž slovem v apelativní platnosti, srov. např.:

(22) *Na předávání ceny mimošskému nádraží byl Šťastný přítomen také a konečně prý může prohlásit, že je šťastný i s malým „š“.*

(23) *Řadu zahajuje recitál čtrnáctiletého pražského klavíristy Libora Nováčka. [...] v gramofonovém byznysu je nováčkem s malým n...*

Za instance sledované konstrukce lze považovat pouze několik desítek (50 až 89) dokladů z korpusu syn v8 — přesné číslo nelze s jistotou stanovit (50 příkladů považuju jednoznačně za instance sledované konstrukce, u dalších 39 příkladů⁷ si nejsem zcela jistý jejich významem). Ve třiceti z padesáti jednoznačných dokladů konstrukce s adjektivem *malý* se přitom explicitně vyjadřuje kontrast, který poukazuje na význam

6 Při vyhledávání antonyma *malý* v konstrukci měl tedy dotaz následující podobu: [lemma="s"][lemma="malý"][tag="Z.*"]?[word="..?" & tag!="Z.*"]

7 Např. *pro příslušníka jisté kultury s malým „k“ je tato kultura jediným zdrojem hodnot*; z kontextu zde není zcela jasné, zda jde o „nevýznamnou“ (masovou?) kulturu, a tedy o instanci sledované konstrukce, nebo zda autor hovoří doslovně o psaní slova *kultura* s malým počátečním písmenem (zatímco jinde v textu pracuje i s významově odlišeným pojmem *Kultura*). Nejasnost tohoto typu je charakteristická pro doklady z textů filosofických, uměnovědných aj.

OPEN ACCESS

konstrukce (viz 4.1): zatímco například zpěvačka s velkým Z označuje zcela výjimečnou zpěvačku, zpěvačka s malým Z označuje zpěvačku nevýjimečnou, průměrnou:

- (24) *Musím říct, že to pro mne nebyl jen pořad a jen zpěvačka, ale neuvěřitelně emocionální kulturní zážitek. Není to o zpěvačce s malým „z“, ale o zpěvačce, která, když zazpívá, máte opravdu husí kůži po celém těle.*

Kontrast je někdy vyjádřen přímo použitím téže konstrukce dvakrát, jednou s velkým a jednou s malým, srov. např.:

- (25) *Architekt s velkým A je ten, který se cítí do prostoru, ponechá mu jeho paměť, a ještě umožní jeho variabilitu. Pak jsou architekti s malým a, kteří udělají vše dokonale, ale nemůžete už s ničím hnout.*

Vzhledem k této běžné vázanosti užití konstrukce s malým na užití konstrukce s velkým ve stejném kontextu a vzhledem k velmi nízké frekvenci užití s malým považuju taková užití za pouhé extenze užití sledované konstrukce, nikoliv za instance samostatné konstrukce.

4.2.2 POČET SLOV V PRVNÍ POZICI

První pozici „konstrukce s velkým K“ může obsazovat slovo (v 97,6 % případů jde o substantivum), ale také slovní spojení (rozvitě substantivum); slovní spojení je doloženo ve 107 dokladech (2,7 %). Ve třetině takových dokladů se objevují spojení se slovy *pan* nebo *paní* (např. *paní učitelka s velkým „P“*; *pan herec s velkým „P“*; *Pan střelec s velkým „P“*); v takových případech jsou však doloženy i alternativy (např. vedle *pan doktor s velkým „P“* také *pan doktor s velkým D/„D“*). Vedle těchto dokladů je konstrukce nicméně doložena se souslovími (např. *důchodová reforma s velkým „D“*), ale také se zcela volnými spojeními slov, jen výjimečně však s více než dvěma slovy v první pozici, viz např.:

- (26) *Je oscarovým filmem s velkým „O“.*
- (27) *... kdy jsem naposledy navštívila unikátní hrad s velkým U Landštejn*
- (28) *A pak může být ve hře i smysl práce s velkým S: udělejme něco, co změní svět k lepšímu.*
- (29) *A to on umí, je to kapitán týmu s velkým K.*
- (30) *... popsal Rác okamžik zápasu s velkým O, který rozhodl, že body se budou dělit.*
- (31) *... a vás zajímá realita stanfordského experimentu s velkým R? Objektivní?*

To, zda mluvčí obsadí první pozici konstrukce jedním slovem (*pan doktor s velkým D*), nebo dvěma (či více) slovy (*pan doktor s velkým P*), nelze jakkoliv předvídat (nic-

méně první varianta je výrazně častější). Stejně tak nelze jakkoliv předvídat, zda bude první slovo konstrukce psáno s velkým, nebo malým počátečním písmenem (nicméně druhá možnost je výrazně častější). Totéž platí pro zápis čtvrté pozice, kde však převažuje zápis velkým písmenem (a okrajově⁸ vstupují do hry různé dvojpísmenné zápisy hlásky typu *bé, če, Dé, eL, em* apod.). Například pro lemma *člověk* se tak (vynecháme-li příklady, kde je daný výraz psaný na začátku věty nutně s velkým Č) objevuje 103× podoba *člověk s velkým Č*, 9× podoba *Člověk s velkým Č*, 4× podoba *člověk s velkým č* a 2× podoba *člověk s velkým če*.

4.2.3 NEJČASTĚJŠÍ SLOVA V PRVNÍ POZICI A JEJICH SÉMANTIKA

V první pozici konstrukce je doloženo 1113 různých typů, 694 z nich pouze jednou. Následující tabulka předkládá přehled patnácti substantiv, která se objevují v první pozici konstrukce nejčastěji (AF = absolutní frekvence):

lemma	AF	lemma	AF	lemma	AF
<i>den</i>	271	<i>dáma</i>	90	<i>hráč</i>	46
<i>muž</i>	148	<i>láska</i>	86	<i>událost</i>	33
<i>žena</i>	135	<i>zápas</i>	69	<i>pravda</i>	30
<i>člověk</i>	123	<i>derby</i>	67	<i>osobnost</i>	29
<i>umění</i>	94	<i>chlap</i>	47	<i>herec</i>	29

TABULKA 1. Nejčastější substantiva v první pozici

Z tabulky se zdá, že v konstrukci se často objevují především substantiva pojmenovávající osoby (*muž, žena, člověk, dáma, chlap, hráč, osobnost, herec*) a události v širokém smyslu (*den, zápas, derby, událost*). To není náhodné: téměř polovina všech instancí konstrukce (43 %) označuje osoby (např. *aktivista, amant, architekt, ateista, autor, barman, bojovník* a mnoho dalších) — kdyby byla zahrnuta kolektiva jako *tým*, šlo by o ještě vyšší procento — a pětina (21 %) označuje události v širokém smyslu (např. *aféra, autogramiáda, bitva, debata, divadelní událost, duel, finále, galakonzert* apod.).

To, že se ve sledované konstrukci nejčastěji objevují substantiva jako *den, muž, žena* nebo *člověk*, ještě nemusí znamenat, že atrakce daných lexémů ke sledované konstrukci je nějak významná; toto pozorování může být prostě jenom náhodným vedlejším efektem toho, že daná substantiva jsou obecně častá (např. *člověk* a *den* se objevují mezi pěti nejčastějšími substantivy prakticky v jakémkoliv synchronním korpusu češtiny). K zjištění toho, jaká lemmata jsou skutečně nápadně často užívána v konstrukci (statisticky významně častěji, než by se dalo čekat na základě jejich celkové frekvence v korpusu), jsem použil kolexémovou analýzu, podtyp kolostrukční analýzy (v češtině srov. Lehečková, 2017; v češtině na anglických datech srov. Sláma,

⁸ Dvojpísmenné zápisy hlásky se v poslední pozici objevují pouze v 56 případech z 3963 dokladů (1,4 %).

2021b; viz též Stefanowitsch — Gries, 2003).⁹ Podle té je s konstrukcí silně (podle Fisherova exaktního testu s Yatesovou korekcí $p < 0,001$) asociováno 249 různých lemmat; patnáct z nich, která jsou s konstrukcí asociována nejsilněji, ukazuje následující tabulka (AF = absolutní frekvence, SA = síla asociace):

lemma	AF	SA	lemma	AF	SA	lemma	AF	SA
<i>den</i>	271	Inf ⁰	<i>láska</i>	86	159,741	<i>událost</i>	33	42,461
<i>dáma</i>	90	208,202	<i>derby</i>	67	129,399	<i>posila</i>	25	42,318
<i>muž</i>	148	189,925	<i>chlap</i>	47	98,047	<i>osobnost</i>	29	41,157
<i>žena</i>	135	175,998	<i>člověk</i>	123	92,716	<i>hráč</i>	46	39,006
<i>umění</i>	94	166,76	<i>zápas</i>	69	59,694	<i>herec</i>	29	38,737

TABULKA 2. Substantiva s nejvyšší sílou atrakce ke konstrukci

Téměř polovina (49 %) z těchto 249 lemmat označuje osoby. Dalších 159 lemmat je také asociováno s „konstrukcí s velkým K“, byť méně silně — ale stále statisticky významně ($p < 0,01$); téměř polovina (48 %) těchto lemmat také označuje osoby. Pokud jde o zbývající ze (249 + 159 =) 408 lemmat asociovaných s konstrukcí, nejzřetelnější skupinu vytvářejí pojmenování událostí (27 % lemmat neoznačujících osoby), například často ve sportovním kontextu (např. *derby s velkým D*; *zápas s velkým Z*; *první skutečný závod s velkým Z*; *fotbalová bitva s velkým B*; *řežba s velkým Ř*). Časté užívání konstrukce v oblasti sportu se odráží i v distribuci pojmenování osob: v konstrukci je obecně doloženo 389 různých označení lidí, 60 z nich jsou označení úzce spjatá se sportem (od obecných pojmenování typu *hráč*, *trenér*, *rozhodčí*, *posila*, *soupeř*, *brankář*, *kanonýr* a *kapitán* přes označení sportovců typu *oštěpař*, *horolezec*, *vytrvalkyně*, *futsalista*, *boxer* a *floralistka* po označení členů sportovních týmů typu *slávista* a *spartan*).

Některá v konstrukci doložená slova však konstrukce podle kolerémové analýzy odpuzuje. To, že konstrukce vybrané slovo odpuzuje, nicméně znamená pouze to, že dané slovo je v dané konstrukci doloženo statisticky významně méně, než by se dalo očekávat na základě velikosti korpusu, frekvence daného slova a frekvence dané konstrukce; neznamená to tedy, že konstrukce slovo skutečně odpuzuje a brání v jeho užití v dané konstrukci. Mezi odpuzovanými lexémy figurují především slova, která neodpovídají prototypickým vlastnostem konstrukce, typicky jiná slova než substantiva, např.:

⁹ Kolerémovou analýzu jsem provedl pomocí skriptu Griesa (2014) v programu R (R Development Core Team, 2008).

¹⁰ Hodnota *Inf* značí extrémně vysokou kolostrukční sílu (v řádech stovek či tisíců). Přesnou hodnotu je možné dopočítat speciálním skriptem pro kolostrukční analýzu; v odborné literatuře se ale běžně uvádí hodnota *Inf* (viz Lehečková, 2017, s. 177, p. 18). Obecně platí, že asociční síla > 3 odpovídá $p < 0,001$, asociční síla > 2 odpovídá $p < 0,01$ a asociční síla $> 1,3$ odpovídá $p < 0,05$ (tato hodnota je mj. v lingvistice obvykle přijímána jako práh statistické významnosti).

- (32) Protože být v ní [= v té situaci] — a na myslí mám **být s velkým bé** — znamená, že budete vystaveni strachu, úzkosti a smutku.
- (33) Jenže ono je tady jedno **ale s velkým A**.
- (34) Když vidíš svět hvězd — jako teď — jak je ohromně uspořádaný v pěkné obrázky — pak zde musí být někdo kromě nás. A to je **ten s velkým „T“**.
- (35) Ten [zápas] byl nesmírně důležitý, tentokrát jsme doopravdy **museli s velkým em**.

Například právě sloveso *být* je — vzhledem ke své vysoké frekvenci — konstrukcí odpuzováno nejsilněji (absolutní hodnota kolostrukční síly je v tomto případě 60,179). K podobným neprototypickým instancím konstrukce se vrátím v oddílu 4.4.

4.3 SYNTAKTICKÝ KONTEXT A INFORMAČNÍ STRUKTURA

Instance konstrukce se nápadně často (37 % z 3969 dokladů) objevují v pozici jmenné části přísudku (viz některé dosud citované příklady) — tedy v kontextu, v němž je v daných dokladech naplněn pragmatický, výrazně hodnotící význam konstrukce (viz 4.1). Často není možné syntaktickou funkci určit, neboť instance konstrukce není syntakticky zapojena do kontextu, obvykle proto, že jde o titulky nebo nadpisy (přes 300 dokladů, přibližně 8 %).

Pro podrobnější analýzu se zaměřím na několik konkrétních substantiv, která se v konstrukci objevují často a vykazují k ní vysokou míru asociace (viz 4.2.3). Nejvýraznější skupinou substantiv, která do konstrukce vstupují, jsou pojmenování osob, která představují polovinu slov, jež jsou s konstrukcí podle kolexémové analýzy silně asociována; z těch se zde zaměřím na substantiva *člověk*, *muž*, *chlap*, *žena* a *dáma* (celkem 543 dokladů). Tato substantiva, jsou-li užita ve sledované konstrukci, představují ze syntaktického hlediska nejčastěji (celkem 47 % z 543 dokladů) jmennou část přísudku, srov.:

lemma	jmenná část přísudku	podmět	předmět	ostatní	celkem
<i>muž</i>	52	32	36	28	148
<i>žena</i>	67	21	29	18	135
<i>člověk</i>	65	13	12	33	123
<i>dáma</i>	43	21	5	21	90
<i>chlap</i>	29	2	11	5	47
celkem	256	89	93	105	543

TABULKA 3. Syntaktické funkce pěti vybraných substantiv (názvy osob)

To, že například 52 ze 148 dokladů *muž s velkým M* stojí právě ve funkci jmenné části přísudku, přitom není fakt, který by vyplýval z distribuce substantiva *muž* jako takového: v náhodném vzorku 100 dokladů substantiva *muž* v korpusu syn v8 jsem našel jediný

OPEN ACCESS

doklad, kde je substantivum užito ve jmenné části přísudku (v 50 případech stojí *muž* v podmětu, v 16 případech v předmětu, v 8 případech nelze určit funkci, jelikož substantivum je užito např. v titulku). Podobná analýza několika náhodně vybraných substantiv potvrzuje, že k podobným výsledkům lze dojít i v ostatních případech. Podobně v dotazníku uvedlo pouze 69 z 268 respondentů (25,7 %) větu obsahující slovo *chlap*, ve které toto slovo figuruje ve jmenné části přísudku, zatímco pro celý výraz *chlap s velkým Ch* takovou větu uvedlo 163 ze všech 268 respondentů (60,8 %), resp. 163 z 208 respondentů (78,4 %), kteří skutečně uvedli větu s výrazem *chlap s velkým Ch*.

Sledovaná substantiva se v „konstrukci s velkým K“ tedy nejčastěji užívají ve jmenné části přísudku, přičemž taková distribuce nevyplývá z distribuce jednotlivých substantiv, nýbrž je typická pro sledovanou konstrukci jako celek. Funkce jmenné části přísudku se navíc pojí s rematičností: z příkladů je evidentní, že pokud instance konstrukce tvoří jmennou část přísudku, je obvykle rématem věty (a prakticky vždycky stojí na jejím konci), srov. následující velice typické (a často se v korpusových i dotazníkových datech v drobných variacích opakující) příklady:

(36) *Moc pro mne udělal, protože to byl člověk s velkým Č.*

(37) *Obě jsou skutečně dámy s velkým D.*

(38) *Muž musí být prostě chlap s velkým CH.*

(39) *Byl to pro mě muž s velkým M.*

(40) *A jaké to je, být tou pověstnou ženou s velkým Ž?*

Pokud se instance konstrukce objevuje v předmětu, i pak je obvykle součástí rématu, viz následující příklady:

(41) *„Vítáme toho největšího, člověka s velkým Č.“*

(42) *Manželka George Clooneyho ví, jak na luxusní styl, který z ní udělá dámu s velkým D.*

(43) *Asi byla ten typ ženy, která čeká na chlapa s velkým CH.*

(44) *Dalších pět let jsem se snažila potkat muže s velkým M.*

(45) *Na opuštěném smetišti se ocitá starý herec, vyhozený z divadla, aby zde našel dva mladší přátele, klavíristu a nevábnou bytost, v níž svým šarmem pomáhá odhalit ženu s velkým Ž.*

Pokud se instance konstrukce objevuje v podmětu, typicky stojí na konci věty, kterou lze považovat za větu (v širokém smyslu) existenciální, resp. prezentační (Uhlířová, 2016); instance konstrukce je tedy zpravidla součástí rématu:

- (46) Odešel **člověk s velkým č.**
- (47) V hlavní roli zde exceluje nestárnoucí herecká legenda — **dáma s velkým D** Květa Fialová.
- (48) Ležím na pláži, tělo filmové hvězdy a právě se ke mně blíží **chlap s velkým CH...**
- (49) Zhubla jsem, začala jsem běhat, otevřela jsem srdce. A přišel **muž s velkým M.**
- (50) Módní expert francouzské agentury AFP získal na týdenním kolotoči módních přehlídek v italském Miláně dojem, že na jaře se vrátí **žena s velkým Ž.**

Totéž v zásadě platí i o ostatních syntaktických funkcích, jak ukazují následující korpusové doklady; zde stojí za zmínku, že nápadně často se instance konstrukce objevuje po spojce *jako*, a to jak v korpusových datech (54–57), tak ve vymyšlených příkladech respondentů, viz např.:

- (51) ... byla na luxusní večeři s **mužem s velkým M...**
- (52) ... všichni s napětím očekávali příchod **muže s velkým M.**
- (53) Její pochopení a vysoký stupeň tolerance ji řadí jednoznačně mezi **ženy s velkým Ž.**
- (54) ... říká, že se má pracovník chovat prostě jako **člověk s velkým Č.**
- (55) A tentokrát se po rudém koberci prošla jako **dáma s velkým D.**
- (56) „Je to [...] pracovitý člověk, kterého si vážím jako **chlapa s velkým CH,**“ řekl...
- (57) Ve dvou kriminálních sériích se představil jako charismatický **chlap s velkým „Ch“.**

V nemalém množství dokladů se instance konstrukce objevuje jako samostatný nevětný celek (někdy však lze usuzovat na implicitní vztah predikace), případně jako titulek textu nebo jeho součást; i v takových případech nese (podobně jako když je rématem nebo jeho součástí) určitý stupeň textové prominence (srov. von Heusinger — Schumacher, 2019), viz např.:

- (58) Má můj hluboký obdiv. Blanický rytíř. **Člověk s velkým Č a chlap s velkým Ch.**
- (59) Vždyť jsem vám to slíbila, řekla s úsměvem. Prostě **dáma s velkým D.**

Výrazné tendence, které jsem zde ve stručnosti popsal na příkladu pěti v konstrukci často užívaných substantiv, platí i pro ostatní substantiva; to nepřímou ilustrují i další příklady citované v tomto textu. Tyto tendence se tedy netýkají pouze substantiv

pojmenovávajících osoby: např. *den s velkým D* (271 dokladů) se nejčastěji užívá jako jmenná část přísudku (83 dokladů, 31 %) nebo podmět (79 dokladů, 29 %); ve druhém případě jde obvykle o podmět slovesa s jedním valenčním doplněním (nejčastěji *nastat*), viz např.:

(60) *Za týden nastane **den s velkým D** a mimořádný víkend vyškovského basketbalu.*

(61) *Tento týden mě čeká **den s velkým D**.*

(62) *... již dnes přichází **den s velkým D**!*

Závěrem je třeba zdůraznit, že výše popsaná fakta jsou pochopitelně tendencemi, nikoliv absolutními „pravidly“. Samozřejmě je tedy možné setkat se s instancemi konstrukce, které nejsou nositeli textové prominence, resp. nejsou rematické. S tím ale konstrukční gramatika programově počítá: postulované konstrukce zachycují prototypické konfigurace, od nichž se mluvčí mohou odchylovat, tj. neodpovídají pevně daným „pravidlům“.

4.4 VARIABILITA INSTANCÍ KONSTRUKCE

Zcela okrajové, nicméně možné jsou obměny adjektiva ve třetí pozici konstrukce. Vedle možnosti použít synonymní a antonymní adjektivum (viz 4.2.1) jde také o obměny samotného adjektiva *velký*. Ve 3960 z 3969 dokladů konstrukce je adjektivum doloženo ve tvaru *velkým*, v pěti případech v superlativním tvaru *největším*, po dvou případech v komparativním tvaru *větším* a plurálovém tvaru *velkými* (to nijak nevyplývá ze samotné distribuce tvarů adjektiva *velký*: např. v korpusu syn v8 je tvar *největší* podobně častý jako nejčastější tvar *velké*), srov. např.:

(63) *Pro mne osobně je dnešní den **dnem s největším D**.*

(64) ***Příběhy s velkými P** [titulek]*

(65) *Tento muž se díky prezidentské klientele může považovat za **uzenáře s větším „u“**, než jsou ostatní.*

Variabilita se týká i první pozice konstrukce; tu obsazuje jedno slovo typicky, ale ne nutně; obvykle, ale ne nutně jde o (rozvité) substantivum (viz 4.2.2). Stejně tak ale — jak dokládají i některé příklady v oddílu 4.2.3 — může jít o zájmeno (47 dokladů), sloveso (17 dokladů), adjektivum (15 dokladů), příslovce (6 dokladů), spojku (4 doklady), částici (2 doklady) i citoslovce (2 doklady); tato slova jsou ale někdy užita netypicky, ve funkcích charakteristických pro substantiva nebo zájmena, viz např. *doma s velkým „D“* nebo *ale s velkým A* v podmětu v následujících příkladech:

(66) *A pak se objevil Michal a byl to **on s velkým O**.*

- (67) *Teprve loupež ze mě udělala **někoho s velkým N**.*
- (68) *... je proslulá tím, že je prostě **milá s velkým M**.*
- (69) *Kde je pro vás **doma s velkým „D“**?*
- (70) *Jenže ono je tady jedno **ale s velkým A**.*
- (71) *Co se týká MHD, musím říct **bohužel s velkým B**, nebude to jako dřív.*
- (72) *Údajně, ale **údajně s velkým U** byl dnes zadržen při přijímání úplatku.*

Variabilitě v neposlední řadě podléhá i celková forma instancí konstrukce: v drtivé většině případů (98 %) jsou čtyři pozice konstrukce realizovány v tomtéž pořadí a mezi jednotlivé pozice nejsou vložena žádná další slova. Ve zbývajících 2 % případů se dají vysledovat jistě opakující se způsoby modifikace. V některých případech se slovo obsazující první pozici konstrukce objevuje v předchozím kontextu a v samotné realizaci konstrukce je nahrazeno demonstrativem nebo jiným zájmenem (73), jiným substantivem (74) nebo zcela elidováno (75):

- (73) *Manžel je manžel, ale co **kamarádky**, přátelé, jsou pro vás pořád stejně důležité? Měla jsem **tu jednu s velkým K**, byla báječná, ale umřela.*
- (74) ***Učitel** by měl přitom být **člověk s velkým U**.*
- (75) *Kdo je podle vás současnou největší jihočeskou **hvězdou**? Jednoznačnou **s velkým H** je Jiří Uhlíř z Tábora.*

V jiných případech je mezi první a druhou pozici vsunut rematizátor, jistotní částice apod. (76) nebo konektor, typicky vyjadřující stupňovací vztah (77):

- (76) *Bylo to **derby** opravdu **s velkým D**.*
- (77) *Leonard Cohen je především **básníkem**, dokonce **s velkým B**.*

Ve zbývajících případech jsou druhá až čtvrtá pozice „samostatně“ parcelací (78) nebo je před ně vsunuto sponové sloveso, a první pozice tak stojí v podmětu, zatímco druhá až čtvrtá pozice tvoří jmennou část přísudku (79):

- (78) *Jsou to **hory. S velkým H**. Mají kouzlo.*
- (79) ***Kauza** to tehdy byla **s velkým K**.*

5. SHRNUTÍ A RELEVANCE PRO LINGVISTICKOU TEORII

Tento text se z perspektivy konstrukční gramatiky (oddíl 2) zabýval „konstrukcí s velkým K“, a to výhradně ze synchronní perspektivy. Empiricky studie vycházela z 3696 korpusových dokladů a 268 dotazníků (oddíl 3). 91 % respondentů dotazníku uvedlo, že sledovaná konstrukce jim je známá; lze se domnívat, že na pokročilý stupeň její konvencionalizace poukazují i některé korpusové doklady. „Konstrukce s velkým K“ označuje nadprůměrný nebo jakkoliv výjimečný exemplář z kategorie, ke které odkazuje (typicky) substantivum v první pozici konstrukce (4.1); v některých instancích zřetelně vychází z implicitního srovnání se stereotypem dané kategorie (např. jako *chlap s velkým Ch* může být označen muž, který má vlastnosti stereotypně spojované s muži). Pragmaticky je konstrukce spojena se silným pozitivním hodnocením; jako syntaktický projev toho lze chápat fakt, že konstrukce se nejčastěji realizuje ve funkci jmenné části přísudku (4.3). Konstrukce je silně asociována s textově prominentními kontexty, jako jsou nadpisy apod., ale především rematické kontexty (4.3).

Ve třetí pozici konstrukce může být místo *velký* víceméně okrajově použita varianta *veliký*, případně synonymum (*obrovský*) nebo antonymum (*malý*); adjektivum je okrajově doloženo ve stupňované a plurálové podobě. První pozici typicky — ale ne výhradně — obsazuje jedno slovo; v drtivé většině případů jde o substantivum (4.2.2). S konstrukcí se nejčastěji a nejsilněji kombinují pojmenování osob (polovina slov, která jsou podle kolexémové analýzy s konstrukcí silně asociována, jsou právě označení osob) a událostí v širokém smyslu; zdá se, že nápadně často se konstrukce používá v oblasti sportovní publicistiky (4.2.3) — ale to může být pouze relikv složení použitého korpusu. Vedle evidentní variability na první pozici (a v menší míře na třetí pozici) konstrukce lze mezi jejími instancemi identifikovat další okrajové projevy variability; 2 % dokladů se pak celkově odchylují od kanonické formy konstrukce (viz 4.4).

Tradiční přístupy k jazyku počítají s binárním dělením na gramatiku a lexikon: např. už Bloomfield (1933, s. 274) ze strukturalistické perspektivy odlišuje gramatiku jako soubor (více méně produktivních) pravidel a lexikon jako soubor „nepravidelností“ (doslova „an appendix of the grammar, a list of basic irregularities“). Podobně jsou gramatika a lexikon chápány v generativní gramatice (např. Baker, 2001, s. 53–54; Jackendoff, 2002, s. 130; v češtině srov. např. Karlík, 2014). V dnešní, minimalistické generativní gramatice toto pojetí slovníku stále převažuje, byť někteří generativisté se s ním zcela neztotožňují (Chandra — Srishti, 2014, s. 1). Takové chápání bylo v minulosti problematizováno představiteli různých teoretických přístupů (srov. např. Jackendoff, 1997, s. 151; v češtině viz např. Čermák, 2010, s. 11).

Konstrukční gramatika představu lexikonu a gramatiky jakožto oddělených jazykových modulů programově odmítá (např. Fried, 2013, s. 12), přičemž jednou ze základních motivací pro tuto pozici je právě existence konstrukcí, jako je „konstrukce s velkým K“. Pro tradiční přístupy podobné jevy představují problém: ačkoliv mají evidentně idiomatiku, neprediktabilní význam, a musejí být tedy uloženy v (mentálním) lexikonu, vykazují jistou flexibilitu (stejně jako jiné idiomy, pro češtinu srov. Jelínek a kol., 2018) a jsou užívány produktivně, čímž se blíží gramatickým „pravidlům“.

„Konstrukce s velkým K“ je výsostným příkladem jazykové konstrukce, která — přistoupíme-li na rozlišování gramatiky a slovníku — musí spadat do přechodového pásma mezi gramatikou a lexikonem, se kterým ovšem tradiční jazykovědné přístupy ne vždy počítají, byť se čím dál častěji připouští, že „[t]radiční dichotomní pohled je spíše umělý“ (Čermák, 2010, s. 11).

S odmítnutím jasného odlišení lexikonu a gramatiky úzce souvisí odmítnutí postulátu (procesuálních) jazykových pravidel v opozici k (deklarativním) lexikálním jednotkám. V pojetí konstrukční gramatiky promluvy nevznikají kombinováním lexikálních jednotek podle gramatických pravidel, nýbrž unifikací¹¹ konstrukcí, přičemž lexikální jednotky jsou reinterpretovány jako lexikálně obsazené konstrukce a gramatická pravidla jako konstrukce se schematickými pozicemi. V takovém rámci je existence konstrukcí, jako je „konstrukce s velkým K“, zcela neproblematická, zatímco pro tradičnější přístupy může představovat problém: má totiž některé vlastnosti (deklarativních, v mentálním lexikonu uložených) lexikálních jednotek (nekompozicionální význam), ale také některé vlastnosti (procedurálních) pravidel (produktivnost). Hranice mezi hypotetickou gramatikou a mentálním lexikonem musí být prostupná a nemůže jít o dva jasně oddělené „moduly“, jejichž jednotky mají ontologicky odlišný status (deklarativní vs. procedurální); v opačném případě by nebylo jasné, jak přistupovat např. právě ke „konstrukci s velkým K“. Na základě variability konstrukce (viz 4.4, ale i ostatní pododdíly 4. oddílu) je navíc jasné, že představa absolutně platných a jasně daných jazykových (gramatických) pravidel ve světle instancí sledované konstrukce nemůže obstát; vhodnější je představa gramatiky jako probabilistického systému, pro který můžeme (nechceme-li riskovat přílišné zjednodušení, ne-li zkreslení) popisovat nanejvýš tendence a prototypické konfigurace.

LITERATURA

- BAKER, M. (2001): *The Atoms of Language: The Mind's Hidden Rules of Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- BEDNAŘÍKOVÁ, B. (2017): *Slovo a jeho struktura*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- BÉMOVÁ, A. (1981): Slovesná prefixace z hlediska intence. *Slovo a slovesnost*, 42, 2, s. 143–148.
- BLOOMFIELD, L. (1933): *Language*. New York: Holt.
- ČERMÁK, F. (2010): *Lexikon a sémantika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- DANEŠ, F. — MACHÁČKOVÁ, E. (1979): Slovesný vid z hlediska sémantického. *Slovo a slovesnost*, 40, 1, s. 45–49.
- DIESEL, H. (2019): *The Grammar Network: How Linguistic Structure is Shaped by Language Use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DIVJAK, D. (2019): *Frequency in Language: Memory, Attention and Learning*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DOKULIL, M. (1962): *Tvoření slov v češtině 1. Teorie odvozování slov*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

11 Unifikace je přitom obecný — tj. ne specifický pro jazyk — kognitivní proces; k unifikaci v jazyce z neurovědecké perspektivy viz např. Hagoort (2005; 2013).

OPEN ACCESS

- FILIPEC, J. (1972): K otázce konverze a přechodu slovních druhů v dnešní češtině. *Slovo a slovesnost*, 33, 2, s. 122–129.
- FRIED, M. (2013): Pojem konstrukce v konstrukční gramatice. *Časopis pro moderní filologii*, 95, 1, s. 9–27.
- GOLDBERG, A. (2019): *Explain Me This. Creativity, Competition, and the Partial Productivity of Constructions*. Princeton University Press.
- GRIES, S. Th. (2014): *Coll.analysis 3.5*. Skript pro kolostrukční analýzu v R. Dostupný z WWW: <http://www.linguistics.ucsb.edu/faculty/stgries/teaching/groningen/>.
- HAGOORT, P. (2005): On Broca, brain, and binding: a new framework. *Trends in Cognitive Science*, 9, 9, s. 416–423.
- HAGOORT, P. (2013): MUC (Memory, Unification, Control) and beyond. *Frontiers in Psychology*, 2, 41.
- VON HEUSINGER, K. — SCHUMACHER, P. B. (2019): Discourse prominence: Definition and application. *Journal of Pragmatics*, 154, s. 117–127.
- HILPERT, M. (2019): *Construction Grammar and Its Application to English*. Druhé, rozšířené vydání. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- CHANDRA, P. — SRISHTI, R. (2014): The lexicon-syntax interface: Some issues. In: P. CHANDRA — R. SRISHTI (eds.), *The Lexicon-Syntax Interface: Perspectives from South Asian languages*. Amsterdam: John Benjamins, s. 1–24.
- CHLUMSKÁ, L. — CVRČEK, V. — KOVÁŘÍKOVÁ, D. (2012): What belongs in a dictionary? The Example of Negation in Czech. In: *Euralex 2012*. Oslo: Univerzita v Oslu, s. 822–827.
- JACKENDOFF, R. (1997): *The Architecture of the Language Faculty*. Cambridge, Mass.: The MIT Press.
- JACKENDOFF, R. (2002): *Foundations of Language: Brain, Meaning, Grammar, Evolution*. Oxford: Oxford University Press.
- JELÍNEK, T. — KOPŘÍVOVÁ, M. — PETKEVIČ, V. — SKOUMALOVÁ, H. (2018): Variabilita českých frazémů v úzu. *Časopis pro moderní filologii*, 100, 2, s. 151–175.
- JIRSOVÁ, A. (1979): Prefixace sloves a slovesná vazba. *Naše řeč*, 62, 1, s. 1–7.
- JIRSOVÁ, A. (1985): K prefixaci sloves se zřetelem k syntaktickým funkcím. *Slovo a slovesnost*, 46, 4, s. 284–291.
- KARLÍK, P. (2014): *Gramatika a lexikon češtiny*. Brno: Masarykova univerzita.
- KONVIČKA, M. (2020): Protože změna: k české kauzální konstrukci *protože* X. *Naše řeč*, 103, 3, s. 243–263.
- KOVÁŘÍKOVÁ, D. (2021): Sharing data through specialized corpus-based tools: The case of GramatiKat. *Jazykovedný časopis*, 72, 2, s. 531–544.
- LEHEČKOVÁ, E. (2017): Využití korpusových metod v popisu češtiny: případ kolostrukční analýzy. *Časopis pro moderní filologii*, 99, 2, s. 167–180.
- LEHOUČKOVÁ, Z. (2010): Slovesná prefixace ve světle Langackerovy kognitivní gramatiky. *Slovo a slovesnost*, 71, 4, s. 340–349.
- MARVAN, J. (2008): *České stupňování — slovanská podoba evropské univerzálie*. Praha: Karolinum.
- PEREK, F. (2015): *Argument Structure in Usage-Based Construction Grammar*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- R Development Core Team (2008): *R: A language and environment for statistical computing*. Dostupné z WWW: <http://www.R-project.org>.
- SEIDEL, E. (1960): O problémech vidu. *Slovo a slovesnost*, 21, 4, s. 249–256.
- SGALL, P. (2006): Valence jako jádro jazykového systému. *Slovo a slovesnost*, 67, 3, s. 163–178.
- SCHMID, H.-J. (2020): *The Dynamics of the Linguistic System: Usage, Conventionalization, and Entrenchment*. Oxford: Oxford University Press.
- SLÁMA, J. (2021a): The study of valency is biased toward more frequent verbs: A corpus study of the valency of less frequent verbs in Czech. *Jazykovedný časopis*, 72, 2, s. 434–443.
- SLÁMA, J. (2021b): *To be or to not be? Or — to not be? Dochází ke změně v postavení anglické záporky not a infinitivního to?* *Časopis pro moderní filologii*, 103, 1, s. 60–73.
- STEFANOWITSCH, A. — GRIES, S. Th. (2003): Collocations: Investigating the interaction of words and constructions. *International Journal of Corpus Linguistics*, 8, 2, s. 209–243.

syn v8: KŘEN, M. — CVRČEK, V. — ČAPKA, T. —
ČERMÁKOVÁ, A. — HNÁTKOVÁ, M. —
CHLUMSKÁ, L. — JELÍNEK, T. —
KOVÁŘÍKOVÁ, D. — PETKEVIČ, V. —
PROCHÁZKA, P. — SKOUMALOVÁ, H. —
ŠKRABAL, M. — TRUNEČEK, P. —
VONDŘIČKA, P. — ZASINA, A. (2019):

Korpus SYN, verze 8. Praha: Ústav Českého
národního korpusu FF UK. Dostupný z:
<https://www.korpus.cz>
UHLÍŘOVÁ, L. (2016): Prezentační věta. In:
P. KARLÍK — M. NEKULA — J. PLESKALOVÁ
(eds.), *Nový encyklopedický slovník češtiny.*
Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 1414.

Jakub Sláma | Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. | Letenská 123/4, 118 51 Praha 1

ORCID ID: 0000-0002-6555-0471

slama@ujc.cas.cz